

Zoltán Kodály: Esti Dal (1938)

Behalve als componist is Zoltán Kodály belangrijk geweest als grote inspirator van het Hongaarse muziekonderwijs, waarvan de kwaliteit door zijn toedoen wereldfaam verwierf. Zowel zijn compositorisch als zijn muziekpedagogisch werk zijn sterk beïnvloed door het onderzoek dat hij, samen met Béla Bartók, deed naar de authentieke volksmuziek van Hongarije.

Tijdens één van zijn reizen door Hongarije, op zoek naar authentiek volksliedmateriaal, liet Kodály zich op 17 december 1922 door een bewoner van het dorpje Pásztó Esti Dal (Avondlied) voorzingen¹). Het klonk poco parlando en in een levendig tempo ($J = 108$). Het was met zijn op drieklanken gebaseerde melodiebouw echter niet het prototype van het eeuwenoude, authentieke Hongaarse volkslied, maar veeleer een lied "im Volkston":

*Erdő mellett estvéledtem,
Subám fejem alá téttem,
Összetettem két kezemet,
Úgy kértem jó Istenemet:*

*Én Istenem, adjál szállást,
Már meguntam a járkálást,
a járkálást, a bujdosást,
Az idegën földön lakást.*

Zo letterlijk mogelijk vertaald:

*Naast het bos kwam de avond over mij heen,
ik legde mijn mantel onder mijn hoofd,
vouwde mijn twee handen samen
en vroeg zo mijn goede God:*

*Mijn God, geef mij een onderdak,
ik ben het zwerven al moe,
het zwerven, het verbergen,
het wonen op vreemde grond.*

De folklorist Lajos Kálmány kwam in Szeged ook een Esti Dal tegen²). Dezelfde melodie, een andere tekst. De eerste strofe (van twee) luidt:

*Adjon Isten jó éjszakát,
Küldje hozzám szent angyalát,
Bátorítsa szívünk álmát,
Adjon Isten jó éjszakát.*

Vertaald:

*Laat God een goede nacht geven,
laat Hem zijn heilige engel naar mij sturen,
de droom van ons hart bemoedigen.*

Laat God een goede nacht geven.

In 1938 voegde Kodály de strofen van de Pásztóversie en de eerste strofe van de Szegedversie bijeen in een koorcompositie voor gelijke stemmen (kinderkoor). Op het eerste gezicht is Kodály's Esti Dal een eenvoudige nocturne. Toch is er veel over deze compositie te zeggen.

In de eerste twee strofen staat, in een paar korte zinnen beschreven, de zoektocht van de mens naar het hogere centraal. Temidden van de natuur en in de stilte van de nacht tracht de zoekende mens zijn onrust naast zich neer te leggen en in contact te komen met de spirituele bodem van zijn bestaan. Esti Dal doet denken aan Goethe's Wandrers Nachtlied:

*Über allen Gipfeln
Ist Ruh,
In allen Wipfeln
Spürest Du
Kaum einen Hauch;
Die Vögelein schweigen im Walde,
Warte nur, balde
Ruhest Du auch!*

Het is door mystici, monniken en dichters in de loop van vele eeuwen beoefend: mediteren in de nacht, temidden van de natuur, in stille afzondering. Iers-Keltische monniken (5e-7e eeuw) zagen Christus als de meester van de natuurelementen en zochten langs die weg toenadering tot hem. Maar ook bij Meister Eckhardt, Goethe, Dag Hammarskjöld en Thomas Merton komen we dergelijke beschrijvingen tegen.

Vanuit dit gezichtspunt is het "zwerven, verbergen en wonen op vreemde grond", waarover in Esti Dal sprake is, synoniem voor de vervreemding van de mens in zijn wereldse bestaan.

In de derde strofe lijkt de tekst uit te draaien op een vroom avondgebed. De hoop op een goede nachtrust lijkt in de plaats te komen van het heldere waken. Ook het taaltechnisch perspectief is veranderd. De ikpersoon is plotseling niet meer alleen, maar spreekt over "**ons** hart" ("**szívünk**") en richt zich met de conjunctief tot denkbeeldige luisteraars. We zouden kunnen concluderen dat de lasnaad tussen de twee verschillende tekstbronnen duidelijk zichtbaar is.

Het is echter ook mogelijk de inhoud en het perspectief van de derde strofe in het totaalbeeld te betrekken en het ligt voor de hand dat Kodály, die onderlegd was in de taalwetenschap en filosofie, er deze bedoeling mee had. In de derde strofe lost de persoonlijkheid van de ikpersoon zich op in een universeel bewustzijn. "De droom van **ons** hart" is niet een persoonlijke droom, maar een algemeen menselijke. In die geestestoestand is de aardse mens de hogere wereld tot het uiterste genaderd.

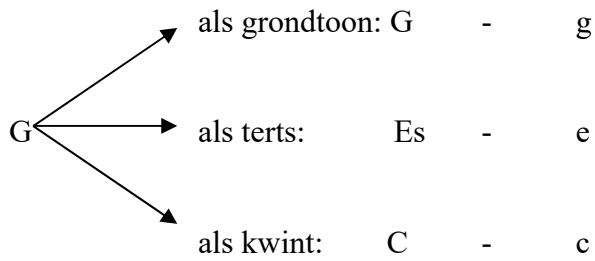
De thematiek van Esti Dal staat in het werk van Kodály niet op zichzelf. In 1904 schreef hij het koorwerk Este (Avond). De laatste zinnen van het gedicht van Pál Gyulai, waarop Este gebaseerd is, luiden vrij vertaald: "Het lawaai van de wereld verstomt. De harmonie van de hemel komt tot klinken. De ziel luistert en wordt gewiegd in de armen van zoete dromen". Minstens zo opmerkelijk zijn de Hegyi Éjszakák (Nachten in de bergen), vijf stukken zonder tekst voor vrouwenkoor a capella, waarvan het eerste ontstond in 1923, het laatste in 1962. Hier gaat het, woordeloos, om dezelfde thematiek. De keuze voor hoge stemmen is niet toevallig: we bevinden ons niet alleen hoog in de bergen, maar reiken naar een nóg hogere

wereld. Dat kan ook de reden zijn waarom Kodály Esti Dal oorspronkelijk aan hoge stemmen heeft toebedeeld.

Dan het notenbeeld van de compositie zelf³⁾. De grote vorm laat zich eenvoudig herkennen: A-B-A-coda.

A	B	A	Coda
1e strofe	2e strofe	3e strofe	(3e strofe)
12 maten [1-12]	8 maten [13-20]	9 maten [21-29]	6 maten [30-35]
monodie	polyfonie	monodie	monodie
vierstemmig	driestemmig	vierstemmig	vierstemmig
p	mf - cresc. - f - dim. - p	p - dim.	pp - ppp
J = 60	J = 60	J = 60, rallent. al Fine	(rallent. al Fine)

Wanneer we alle mogelijke majeure- en mineurdrieklanken boven orgelpunt g opsommen, ontstaat dit beeld:

Kijkend naar de harmonieën die de melodie van Esti Dal begeleiden, zien we hoe Kodály in de beide A-gedeelten kruislings door dit schema heengaat: G - e - C. In de coda vervolgt hij zijn route: c - Es - G. Vanzelfsprekend moest de laatste drieklank majeur zijn en bleef g-mineur daardoor ongebruikt. Wisseltonen (m.4-5), doorgangstonen (m.8, m.10), maar ook tussendominanten (m.7 en m.11) verbinden de drieklanken met elkaar.

Terwijl de eerste strofe van het volkslied eindigt in maat 11, stelt Kodály de harmonische afsluiting uit tot maat 13 en overlapt daarmee de inzet van de tweede strofe. Heel effectief is de manier waarop de onderstemmen op de tweede tel van maat 13 hun neuriën plotseling afbreken en op tekst gaan zingen. De tweede alt, die tot nu toe de liggende g voor haar rekening had genomen, zwijgt. In het B-gedeelte blijft de melodie, afgezien van ritmische aanpassingen, ongewijzigd. De harmonische context is echter verplaatst naar de paralleltoonsoort e-mineur. Snel wisselende harmonieën wekken hier de suggestie van een sneller tempo. Opvallend is het F-akkoord in maat 17. Het voegt zich bij een toon in de sopraan (c), die aanvankelijk niet meer dan een doorgangston leek, en heeft, hoewel het in grondligging klinkt, de werking van een Napels sextakkoord.

Op subtiele wijze keert de geneuriede tonicadrieklank, die in maat 1-3 nog toon voor toon was opgebouwd, terug. De coda sluit direct aan (slechts één tel rust) op het tweede A-gedeelte en laat in dezelfde maat (30) de nog niet gehoorde toon es (Molldur) klinken. Eén maat later komt ook de toon bes in beeld en wordt met de tertsverwante drieklank es-majeur het harmonisch perspectief op de valreep verder uitgebreid.

In de beide A-gedeelten gebruikt Kodály rusten tussen de verschillende zinsdelen van de melodie, zoals hij het in Pásztó gehoord had. In die rusten wordt als het ware de stilte van de omgeving hoorbaar. Een klinkende stilte waarmee de mediterende mens uiteindelijk volledig samenvalt (vanaf de derde tel van maat 32). De lange rusten in maat 7 en maat 25 markeren bovendien de scheiding tussen voor- en nazin.

Het ontbreken van de rusten in de melodie van het B-gedeelte illustreert de heftigheid van de tekst.

In het tweede A-gedeelte zijn er nog meer rusten dan in het eerste. Maat 22 klinkt daardoor heel anders dan maat 4. Hetzelfde effect (een rust op de eerste tel van de maat) wordt herhaald in maat 29, 30 en 31. Geleidelijk aan valt de taal stil. Na de woordeloze opklimming in maat 33 en de magische stilte (het ultieme inwijdingsmoment) van maat 34 heeft de zoekende mens zijn thuis gevonden.

Als belangrijkste grote koorwerken van Zoltán Kodály kunnen *Psalmus Hungaricus* (1923), *Budavári Te Deum* (1936) en *Missa Brevis* (1945) worden genoemd. Van de kleinere a cappella koorwerken zijn behalve *Esti Dal*, *Este en Hegyi Éjszakák* ook *Adventi Ének*, *Akik mindig elkésnek*, *Ave Maria*, *Jézus és a kufárok*, *Mátrai képek*, *Négy Olasz Madrigál*, *Öregek*, *Pünkösdlő*, *Székely keserves*, *Szép Könyörgés*, en *Túrót eszik a cigány* zeer de moeite waard.

De invloed van Zoltán Kodály op de generaties Hongaarse componisten na hem is tot op de dag van vandaag aanwijsbaar. Tot zijn directe leerlingen behoorden Lajos Bárdos (1899-1986), Pál Járdányi (1920-1966) en Pál Kadosa (1903-1983).

Wilko Brouwers

¹⁾ János Bereczky, Mária Domokos, Imre Olsvai, Katalin Paksa, Olga Szalai: "Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai" (Budapest, 1984).

²⁾ Zie voetnoot 1)

³⁾ We bespreken hier de originele versie (in G-groot) voor kinderkoor.